

**FRANSIZ DEVRİMİNİN POLİTİK SONUÇLARI
VE TOCQUEVILLE'İN DEVRİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**
**Political Consequences of French Revolution
and Tocqueville's Thoughts Regarding Revolution**

*M. Zeki DUMAN**

Abstract

In this article the major aim is to lighten the sociological and political dimensions of French revolution, which is asserted as a radical break away from ancient regime, in terms of either values regarding universal human rights it claims (depending on liberty, equality and fraternity) or social transformations it caused in continental Europe. Also in this article, the orthodox comprehension depending on the official discourse which is best displayed in the statement of 'the revolution took place in 1789, stems from bourgeois characteristics' is being challenged through a non official, historical approach. As a renown political thinker, Tocqueville's thoughts regarding French revolution are being held.

Keywords: Social change, Revolution, Ancien régime, Aristocracy, Bourgeoisie.

Özet

Bu makalede, *eski rejimden* radikal bir kopuşu temsil ettiği iddia edilen ve gerek ortaya çıktığı Kıta Avrupa'sında meydana getirdiği köklü toplumsal dönüşümler, gerekse beraberinde getirdiği, insan hakları evrensel değerler (eşitlik, özgürlük, kardeşlik) açısından Fransız Devriminin sosyolojik ve politik analizi yapılacaktır. Ayrıca, devrime ilişkin ortodoks anlayışın savuna geldiği resmi teze - "devrimin 1789'da gerçekleştiği ve bütünüyle burjuva karakterli olduğu söylemine" karşı, gayri resmi bir tarihsel perspektiften konu yeniden ele alınarak, ünlü siyaset adamı Tocqueville'in devrime ilişkin görüşleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal değişme, Devrim, Eski rejim, Aristokrasi, Burjuvazi.

* Araş.Gör.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

Yüzyılımızın en önemli Marksist yazarlarından biri sayılan Eric Hobsbawm, insanlık tarihinin en kanlı dönemini oluşturan 20. yüzyılı, “aşırılıklar çağı” olarak niteler. Aslında yazar, bu tespitinde pek de haksız sayılmaz. Çünkü 20.yüzyıl; hem milyonlarca insanın ölümüne yol açan I. ve II. Dünya Savaşlarının, kitlesel katliamların, ekonomik çöküşlerin, hem de milyar dolarlarca maddi kayba yol açan yıkımların, yoksulluk ve sefaletin yaşandığı bir dönemi resmeder. Aynı zamanda bu tespit, ideolojik, siyasi ve ekonomik değişmelerin ve toplumsal altüst oluşların olabildiğince yoğun yaşandığı 18. ve 19. yüzyılı da, bir “devrimler çağı” olarak görmemize yol açabilir. Özellikle de Avrupa tarihinin son üç yüz yıllık seyrine baktığımızda adeta yeni bir dünyanın inşa edilmeye çalışıldığını görebiliriz. Bu süreçte gücünü ve meşruiyetini tarihsel ve kültürel birikimden, geleneksel ve dinsel değerlerden alan toplumsal kurum ve yapılar yerlerini, evrensel ilkelere, seküler ve ideolojik düzenlere bırakmıştır.

Bu açıdan 18. ve 19. yüzyıl Kıta Avrupa’sı; sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri alanda yeni bir düzen (order) ve rejimi (regime) ortaya çıkaran Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilâlinin etkisiyle biçimlenmiştir denilebilir. Nitekim bu dönemde birçok yerde, politik düzenleri restore etmeyi veya mevcut düzeni alaşağı edip yeni bir düzen kurmayı amaçlayan birçok ihtilal -1789 Fransız Devrimi, 1848 Devrimleri, 1917 Ekim Devrimi, Anti Komünist Devrimler, Radikal Sağcı Devrimler- yaşanmıştır. Hiç şüphesiz ki bu devrimler içinde; dünya siyasal tarihi açısından en dikkat çeken 1789 devrimidir. Çünkü bu devrim, sadece aristokrat sınıfı, kilise egemenliği, derebeylik ve mutlak monarşinin feodal ayrıcalığını sona erdiren *münferit bir olay* değildir, aynı zamanda aydınlar ve burjuvazinin öncülüğünde ve halkın desteğiyle de gerçekleşmiş bulunan *tarihsel bir olgudur*.

Fransız Devrimi; gerek kurulu düzenleri -feodalizmi ve aristokrasiyi tarihin dışına atması-, toplumsal dönüşümü radikal bir kopuşla gerçekleştirmesi, gerekse beraberinde getirdiği ilkelerle, bütün dünya toplumlarını derinden etkileyecek olan “insan hakları, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve ulusçuluk” gibi evrensel değerler yaratması noktasında politik bir restorasyon hareketi olarak görülebilir. Çünkü, devrim, yeni bir politik düzenin kurulmasını amaçlamakla kalmamış, kurulacak düzenin yeni aktörlerini, sınıfsal ve kurumsal yapısını ve hümanist değerlere dayalı bir yönetim anlayışını da beraberinde

FRANSIZ DEVRİMİNİN POLİTİK SONUÇLARI VE TOCQUEVILLE'İN DEVRİME
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

(Political Consequences of French Revolution and Tocqueville's Thoughts Regarding Revolution)

getirmiştir. Günümüzde modern ulus devletlerin siyasal rejimlerinin, “liberal, sosyal, hukuk, laik ve demokratik” değerlere dayanması, temel insan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğünün anayasal güvenceye alınması, söz konusu bu devrimin yeni kuşaklara bıraktığı en önemli kazanımlardır. Bu süreçte vatandaşlık bilincinin, demokratik inisiyatifin, sivil toplumun ve bireysel özgürlüklerin gelişmesi, devlet ile toplum arasında yeni bir “sosyal sözleşme”nin yapılmasını da gerekli kılmıştır. Artık eski rejimde olduğu gibi bireyler, varoluşsal meşruiyetlerini kendileri dışındaki kurumlardan -Aristokrasi veya Kilisenin- değil, bizzat doğal hukuktan almaya başlamışlardır. Her vatandaş, evrensel insan haklarına ve özgür biçimde yaşama iradesine sahip bireyler olarak kabul edilmiş.

Bu temel felsefeden hareketle Burjuva Devrimi, eski rejimin sınıfsal çıkarını ve siyasal egemenliğini sürdüren kurumlarını yıkmakla işe başlamıştır. Bu yıkım işlemi, her ne kadar trajik sonuçlara yol açacak bir dizi gelişmeyi beraberinde getirmişse de nihayetinde devrim, yeni bir tarih ve toplum düzeni inşa etmeye kalkışmıştır. Bu açıdan devrimler; bir yanda dünya-tarihsel dinamikleri değiştirmeye çalışırken diğer yandan yeni bir zihniyetin, anlayışın ve çağın başlamasına yol açacak felsefi ve siyasi gelişmeleri de ortaya çıkartmıştır. Dolayısıyla devrimlere, sadece sınıflar arasında meydana gelmiş olan ve temelde bir iktidar mücadelesini içeren tarihsel bir olay olarak bakılamaz. Aynı şekilde ortaya çıktığı toplumun yazgısını değiştirmekle sınırlı kalmayan devrimlere, belli bir coğrafya ve kültürün ürünleri olarak da bakılamaz.

Sanayi devrimi sonrasında yaşanan, sosyal, ekonomik ve demografik hareketlilik, bir açıdan devrimleri kaçınılmaz hâle getirmiştir. Çünkü sanayi devrimi, hem üretim sürecinde kol gücünün yerine bilim, teknoloji ve makineleşmeyi ikame etmiş hem de artan işgücü ihtiyacı nedeniyle kentlerde nüfus yığılmalarının ve kitlesel göçlerin yaşanmasına, yeni sınıfların (burjuva, proleter vb.) ve ideolojilerin (komünizm, sosyalizm, nasyonalizm vb.) doğmasına, emek ve sermaye arasındaki çelişkinin büyümesine ve bu çelişkiyi çözmeye çalışan sendikal örgütlenmenin meydana gelmesine yol açmıştır. Hatta sanayi devriminin doğurduğu hammadde ihtiyacı ve pazar bulma arayışı sanayileşmiş ülkelerin emperyalist politikalar geliştirmelerine de neden olmuştur. Dolayısıyla devrimler üzerine konuşmak, aslında Ortaçağdan bir kopuş sergileyen Avrupa tarihini ve bu tarihi oluşturan Aydınlanma, sanayileşme ve modernleşmenin küresel dünya üzerinde yarattığı etkileri

konusmak, diğ er bir deyiş le; “ister kültürel, isterse iktisadi ve toplumsal olsun, doğ duğ u esas bağ lamı siyasal olarak tamamlayan; bu niteliklerini koruyarak, tekil toplumlara ait olmaktan giderek ç ıkan ve dünya-tarihine iç erilen, dolayısıyla evrenselleş en oluş umları tanımlamaya” (Ç iğ dem, 2006: 54) ç alış mak anlamına gelecektir.

Tarihin birç ok dñneminde, farklı nedenlerle ortaya ç ıkmış ama farklı sonuçlarla bitmiş bulunan devrim ö rneklerine rastlamak mümkündür. Nitekim 1649’da İngiliz Devrimi, 1763-91’de Amerikan Devrimi, 1789’da Fransız Devrimi ve 1917’de Rus Devrimi meydana gelmiştir. Ancak, Fransız Devriminden farklı olarak hem İngiliz ve Amerikan hem de Rusya devriminde; emek, mülkiyet ve sınıf ç atış malarından kaynaklanan nedenler etkili olmuştur. Ç ünkü her devrim, bir “sınıf savaşı” veya Black’ın deyiş iyle (1989: 72); “ş iddet veya ş iddet tehdidi” iç eren güç lerarası bir mücadeledir. Bu anlamda devrimler, politik baş kaldırı hareketleri olduğ u kadar, sınıf temelinde iktidar ve güç paylaşımını iç eren ve aynı zamanda ekonomik ç ıkarları da konu edinen bir restorasyon hareketidir de. Ö rneğ in Moore (2003: 30–57), *Diktatörlüğ ün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* adlı eserinde, İngiliz devrimini, kapitalizmin, özel mülkiyetin ve pazar ekonomisinin geliş mesine bağ lamaktadır. Ona göre; kapitalist toplumun en belirgin ilkesi, kiş ilerin zenginliklerini artırma yolunda özel mülkiyeti hiçbir kısıtlamaya bağ lı olmaksızın kullanmaları, pazar düzeneğ i aracılığ ıyla, istikrarlı bir biçimde, mutlaka tüm toplumun zenginliğ inin ve mutluluğ unun artmasına yol açacağı düş üncesidir. İngiltere’de devrim bu anlayış la, 18.yüzyıla 19.yüzyıl baş ında, hem kırsal bölgelerde hem de kentlerde yaşıyan ve İç Savaş’ta görülenden daha gerçek bir ş iddete ve daha büyük acılara yol açmış olabilecek “yasal” ve “barış ç ı” yöntemlerle kazanıldı.

Ancak, İngiliz ve Fransız Devrimlerinin aksine, “Amerikan Devrimi neredeyse tarihsiz bir şekilde ortaya ç ıkmış, dahası, toplumun kuruluş unun büyük oranda onun “mobilizasyonu” biçiminde gerçekleş miştir” (Ç iğ dem, 2006: 54). Toplumsal özgürlük ve eş itlik anlayış ı açısından Avrupa devrim geleneğ inden farklılaş an Amerikan toplumu, bu noktada demokratik bir toplum inşa etmede daha hoşgörölü davranmıştır denilebilir. Ç ünkü Kıta Avrupa’sından farklı olarak Amerika’da, demokratik bir toplumsal düzenin yaratımında bireyi devlete önceleyen rasyonel bir felsefe hâkim olduğ u için, toplum, devlet karş ısında kendi kendisini yöneten bir güç haline gelebilmiştir.

Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde, söz konusu Amerikan Devriminin farklılığını vurgulayarak, Amerikan siyasi kültürünün işleyişini ve toplum yapısının kökenini ve en önemlisi de İç Savaş sonucu gerçekleşen devrimin özelliklerini anlatır. Tocqueville'e göre (1994: 50), Amerika'da devrim sonucunda toplum, gücün merkezine yerleşmiştir. Onun deyişiyle, "Tanrı evrene nasıl hâkimse, devrim sonucunda halk da Amerikan politik hayatına o kadar hâkim olmuştur."

Gerek İngiliz, gerekse Amerikan Devrimi, her ne kadar yeni bir siyasal düzen yaratmış olsalar da, küresel düzlemde etkileri sınırlı olmuştur. Aynı şekilde, 1917 Ekim Devrimi, Rusya'yla, Hindistan'daki Devrim (1947), Hindistan'la, İran Devrimi (1979), de İran coğrafyasıyla sınırlı kalmıştır. Yine bu devrimlerin yarattığı sonuçlar, egemen ve yerleşik otoriteleri ters yüz edip yeni siyasal tercihlere yönelmekle de sınırlı kalmıştır. Hatta bazı devrimler, belli bir süre sonra eski rejime yerini bırakmak üzere ortadan kaybolmuşlardır. Oysa Fransız ihtilali, sonuçları açısından bütün dünyayı etkilemiş, Fransız düşünce ve kurumları doğrudan doğruya Napolyon ordularınca bütün Kuzey, Orta ve Güney Avrupa'ya yayılmış, Fransız Cumhuriyetçiliği de hem Latin Amerika'da, hem de İslam dünyasının çoğunda çağdaş önderler için bir model teşkil etmiştir (Black, 1989: 110). Dolayısıyla Fransız Devrimi, hem toplumsal ve sınıfsal yapısıyla, hem de bütün toplumları derinden etkileyecek olan devrim ilkeleriyle söz konusu diğer ihtilallerden çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu devrim, Mignet'in de (1915: 1) yerinde belirttiği gibi, sadece tarihin politik güçlerini değiştirmekle kalmamış, ulusların varlık nedenini ve bu varlığı oluşturacak felsefi paradigmaları da kökten değişikliğe uğratmıştır.

1. Fransız Devriminin Sosyolojisi

Fransız Devriminin sosyolojik ve politik sonuçları neler olmuştur? Devrime yol açan toplumsal ve siyasal etmenler nelerdir? Devrim, Lewis'in de (2003: 118-119) belirttiği gibi, yirminci yüzyılın totaliter demokrasilerinin temellerini mi attı? Yoksa temsili yönetimin özgürlükçü dünyasının, parlamenter demokrasi ve bireysel seçimin temellerini atan toplumsal sonuçlarıyla siyasal bir ayaklanma mıydı? Yoksa nihai olarak kitlesel yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, erkek ve kadınların gelişen kapitalist dünya sisteminin prangalarından kurtarılmasını hedefleyen ve siyasal sonuçlar üreten bir 'toplumsal devrimler' dizisinin ilki miydi?

Resmi tezlerde burjuva ihtilalinin klasik bir versiyonu olduğu iddia edilen 1789 Devriminin genel olarak iki temel özelliği üzerinde durulur. Bunlardan birincisi, devrimin politik sonuçlarıdır ki, sistem, aristokratik ve feodal nitelikli bir siyasal yapıdan, laik, demokratik ve milliyetçi bir yapıya doğru yönelmiştir. İkincisi, ekonomik ilişkilerde ve üretim biçimlerinde, feodalizmden kapitalizme doğru köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle de teknolojinin ilerlemesi üretim ilişkilerini değiştirmiş, sermaye birikiminin artması pazara yönelik manifaktür üretimini yaygınlaştırmış ve yeni bir mülkiyet ve ticaret anlayışı ortaya çıkmıştır (Sarica, 1970: 8-9). Bu anlamda devrim; Aron'un (1992) deyimiyle; alt yapının, üst yapıyı çatlatmasıdır. Nitekim devrimle birlikte; egemen sınıflar, yönetsel güçler ve bölgesel otoriteler, yerlerini yeni sınıf ve yönetim biçimlerine bırakmak zorunda kalmışlardır.

Fransız Devriminin kendisinden önceki devrimleri gölgede bırakarak tipik bir burjuva devrimi örneğini sunmasında şu sosyolojik faktörler etkili olmuştur. Öncelikle Fransa'da feodal ayrıcalıkların üstüne kapanmış soylular, her türlü ödünü, alabildiğine reddetmelerine karşın halk kitleleri de olanca kızgınlıklarıyla buna başkaldırmış, aristokratik karşı-devrim, devrimci burjuvaziyi de eski düzeni, belki aynı inatla baştan aşağıya yıkmaya götürmüştür. Ne var ki, bu burjuvazi, kendilerine ödün vermesi gereken tarımdaki ve kentlerdeki yığınlarla bağlaşıklık kurarak başarabildi bunu; değişikliğin siyasal aracı, halk kitlelerine dayanan küçük ve orta burjuvazinin jakoben diktatörlüğü idi; bütün bu kitlelerin ülküsü de demokrasi idi: Serbestçe çalışan ve alıp veren köylülerin ve bağımsız zanaatçıların, kısacası bağımsız küçük üreticilerin demokrasisi. Böylece Fransız Devrimi, modern ve çağdaş tarihteki yerini bu şekilde aldı (Tanilli, 1989: 217-218).

Devrimi sürükleyen itici güçler; kent soylu aristokratik yapıdan en çok rahatsızlık duyan yeni manifaktür sahipleriyle -kent burjuvazisi- ile ağır vergiler altında ezilmeye mahkûm olan köylü sınıfı olmuştur. Hatta devrimin yazgısını belirleyerek en önemli ve en kalıcı başarıyı sağlayan, yani feodalizmin yerle bir edilmesinde en büyük rolü oynayan yine köylü sınıfı olmuştur. Hobsbawm'ın ifadesiyle (1998: 63-88); Fransa'daki köylü devrimi, geniş, biçimden yoksun, başı ayağı belli olmayan, fakat karşı konulmaz bir harekete öncülük etmiştir. Ancak, burada yeni yükselen bir sınıf olarak burjuvazi üzerinde durmak gerekiyor. Çünkü eski rejim (*ancien régime*) en çok burjuvanın iktisadi ve sosyal menfaatlerine engel olmuştur (Soboul, 1969: 697). Ekonomik

FRANSIZ DEVRİMİNİN POLİTİK SONUÇLARI VE TOCQUEVILLE'İN DEVRİME
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

(Political Consequences of French Revolution and Tocqueville's Thoughts Regarding Revolution)

açından; Kralın, ülkenin toprakları üzerinde sonsuz tasarrufta bulunması, hatta memurlukları satarak borçlanması, kilise ve soyluları vergiden muaf tutması, köylü ve kent manifaktürleri üzerine ağır vergiler bindirmesi, burjuva sınıfı için devrimin ekonomik gerekçelerini üretmiştir. Örneğin İngiltere'de 18.yüzyılın başlarında vergi ayrıcalığından yararlananlar yoksul kesimken, Fransa'da bunlar zengin kesimdi. Yine İngiltere'de aristokrasi, ülkeyi yönetmesine imkân versinler diye en ağır kamusal yükümlülükleri kendi üstüne almışken, Fransa'da Kral, hükümeti yitirmiş olmaktan ötürü teselli bulmak üzere vergi muafiyetlerini sonuna kadar korumuştur (Tocqueville, 1995: 143).

Devrimi yapan ve devrim sonunda en çok kazançlı çıkan bu yeni yükselen orta sınıf, yani burjuvazi olmuştur. Huberman'a göre (2004: 169), Burjuvazi, devrim'i yaptı, çünkü yapması gerekiyordu. Zorbaları devirmese kendisi ezilecekti. Gelişen burjuvazi için ticaret ve endüstrideki kısıtlama, düzenleme ve baskı, hükümetin küçük gruplara tekel ve ayrıcalık bağışlaması, çağını doldurmuş loncaların ilerlemeyi kösteklemesi, kendilerine söz hakkı tanınmadan yasalar çıkarılması ve eski yasaların varlığı, mücadeleci devlet memurlarının çoğalması, hükümet borçlarının gittikçe büyüyen hacmi- bütün bu çürüten, yozlaşan feodal toplum- kırılması gereken kabuğu meydana getiriyordu.

Marx da devrimi, burjuva sınıfının eseri olarak görür. Devrim için tarihin kaydettiği en muazzam olay tanımını yaparken, konuya daha çok sınıfsal temelde ve eleştirel açıdan yaklaşır. Ona göre "bu devrimde burjuvazi zafer kazanmıştır, ancak burjuvazinin zaferi, aynı zamanda yeni bir toplumsal düzenin zaferidir; feodal mülkiyet karşısında burjuva mülkiyetinin, yerelliğin karşısında ulusallığın, loncaların karşısında rekabetin, en büyük evlat hakkının karşısında mülkün paylaşımının, toprağın mülk sahibi üzerindeki hâkimiyetinin karşısında mülk sahibinin toprak üzerindeki hâkimiyetinin, boş inanç karşısında aydınlanmanın, unvanın karşısında ailenin, tembelliğin karşısında sanayinin, ortaçağ kökenli ayrıcalıkların karşısında, sivil hukukun kazandığı zaferdir." (Marx, 1973: 192-93). Özetle, Devrim birbiriyle kenetlenmiş bütün bir aristokratik ayrıcalıklar düzenini, monarşiden, toprak aristokrasısından ve senyörlük haklarından oluşan karmaşık birliği, yani *ancien régime*'in özünü, bir daha belini doğrultmayacak biçimde yaralamıştır denilebilir. Devrim, söz konusu düzene öldürücü darbeyi, daha çok özel mülkiyet ve yasa önünde eşitlik adına vurmuştur. Moore'e göre (2003: 144), devrimin en büyük itici gücünün burjuvalar, başlıca sonucunun ise kapitalizm

olduğunu yadsımak, incir çekirdeğini doldurmayacak bir tartışmaya girişmek anlamına gelir.

Genel olarak devrimlere, 17. yüzyılın ortalarında başlayıp, 19.yüzyılın ilk çeyreğine kadar süregelen, toplumsal yapıda ve siyasal sistemde meydana getirdiği köklü değişikliklerle kendinden söz ettiren toplumsal fenomenler olarak bakılabilir. Her devrimin gerekçesi, kapsamı ve sonuçları farklı olmakla beraber, eski rejimden kopuşu temsil etmeleri ve yeni değer, kurum ve yapılarla tarih sahnesine çıkmaları onlara birer ideolojik hüviyet de kazandırmıştır. Nitekim her devrim, kendi ideolojik mitosunu yaratmaktan da geri durmamıştır. Devrimler, geçmişten bir kopma anı olmasıyla yenidir, ancak her devrim yeni devrimlere gebe olması açısından da eskimeye namzettir. Modernitenin değişime dayalı tarihsel karakteri, en derin etkisini modern toplumlar üzerinde yarattığı köklü dönüşümlerde göstermiştir. Bu dönüşümler dramatik olduğu kadar, etkileyici gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Bu açıdan gerek İngiltere, gerek Amerika ve gerekse Fransa'daki devrimlerin muhasebesi yapıldığında; bu devrimlerin, götürdüklerinden ziyade getirdikleriyle var olduklarını söyleyebiliriz. En önemlisi de devrimler; oligarşi, monarşi ve totaliter rejimlere karşı, bireyin temel hak ve hukukunu önceleyen ilke ve yasaları getirmiş olmasıyla da devrimsel özelliklerini koruyabilmişlerdir.

Bu anlamda kedisinden sonraki devrimlere esin kaynağı olan, gerek ezilen halkların kendi kaderlerini belirleme hakkını savunarak milliyetçilik ideolojisini siyasallaştıran, gerekse bu temelden hareketle yeni ulus-devletlerin ortaya çıkmasını sağlayan Fransız devrimi, çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Nitekim devrimin yaydığı ilkeler ve bu ilkeler temelinde meydana gelen toplumsal hareketler, monarşik ve otoriter düzenlerin yıkılmasına ve kendi içinde farklı etnik ve dini kimlikleri barındıran imparatorlukların parçalanmasına yol açmıştır. Gerçekten de Fransız Devriminin özgünlüğü, devlet ve toplum arasında o güne kadar varolan meşruiyet ilişkilerini ters yüz etmesi ve günümüz toplumlarının ideolojik ve politik yapılarına ulus temelinde yeni bir meşruiyet ilişkisini getirmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle Fransız Devrimi, "egemenliğin *ulusa* ait olduğu anlayışını ve egemenlik kendisine ait bulunan ulusun, kendi siyasal düzenini benimsememesi halinde, bu düzeni değiştirme hakkına sahip olduğu düşüncesini iktidara getirmiştir (Kedourie, 1970: 29). Egemenliğin devredilemez bir ilke olarak ulusa verilmesi, devletin, belli bir sınıfın veya kurumun tekelinde olmadığı

düşüncesini de beraberinde getirmiş ve bu felsefeden hareketle halk, kendi kendini yönetmeye başlamıştır. Dolayısıyla, “egemenlik ulusundur” düşüncesinin hâkim olmaya başlaması politik arenada milliyetçilik ideolojisi temelinde yeni siyasal oluşumlara, yani ulus-devletlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Modern toplumlarda en üst siyasal örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkan ulus-devletler, hiç şüphesi ki milliyetçilik ideolojisi temelinde örgütlenmişlerdir. Napolyon Savaşları sırasında Kıta Avrupa'sının diğer toplumlarına da yayılan bu ideoloji, ulus temelinde yeni bir tarih, kültür, toplum ve devlet oluşumunu amaçlamıştır. Bu açıdan “ulus” ve “milliyetçilik” kavramları birbirini besleyen iki olgu olarak varolagelmıştır. Sosyal bilimlerde en sık tartışılan konuların başında gelen bu iki olgu, kimi çevreler sanayileşmenin kimileri de modernleşmenin bir sonucu olarak görmüş. Ancak, bu konuda sosyologların ittifak ettikleri en önemli nokta, hem ulusçuluk ideolojisinin hem de ulus-devletin moderniteyle birlikte inşa edildiğidir. Örneğin, Anderson (2004) ulusçuluğu, modern dönemde siyasal bütünleşmenin temel bileşkesini oluşturacak biçimde kurgulanmış bir düşünce, diğer bir deyişle “hayali bir cemaat”, Smith (1999), etnik kategorinin, etnik topluluğa dönüştürülmek suretiyle yaratılmış bir “milli kimlik”, Hobsbawm (2006), bir toplumsal mühendislik “social engineering” ürünü olarak “icat edilmiş gelenek”, Eriksen (2002:) “modern bir fenomen” olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlar/tespitler bize, ulusçuluğun doğrudan Fransız devriminin bir sonucu olmakla birlikte daha çok Aydınlanma ile başlayan ve sanayileşme ile devam eden modernleşmenin bir sürünü olduğunu göstermektedir.

Gerçekten de her ne kadar ulusçuluk düşüncesi Avrupa'yı uzun bir süre etkilemiş olan devimlerin bir ardılı olarak görülse de milliyetçilik düşüncesinin gelişiminde sanayileşme olgusunun çok önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Örneğin Gellner (1992: 70-71), milliyetçiliği sanayi toplumunun bir sonucu olarak görür. Ona göre, pre-kapitalist dönemde toplumlar, etnik ve dini açıdan birbirinden farklı kimliklerden kurulu heterojen bir yapı sergilemiştir. Yöneten ve yönetilen ayrımının keskin bir biçimde yaşandığı bu toplumlarda ne ulusal bir bilinçlenme ne de homojen bir toplum tasavvuru söz konusudur. Toplum bu açıdan, yüksek kültüre sahip, kentlerde oturan ve yönetici bir sınıfsal zümre ile ziraat ile uğraşan, okuma ve yazması olmayan üretici bir sınıf biçiminde ayrılmıştır. Oysa sanayi toplumu geleneksel toplumlarda görülen bu

sınıfsal farklılaşmayı ortadan kaldırarak, ortak bir kültür ve ideoloji yaratmaya çalışmıştır.

Sanayi toplumu bu anlamda vatandaşları arasından kültürel bir homojenlik yaratmayı, tarihsel ve kültürel anlamda aynı kaderi paylaştıkları inancını yaymayı amaçlamıştır. Bu homojenliği bozmaya yönelik her aykırı ses, beraberinde ulus-devletin cebri politikalarını ve milliyetçi ideolojileri doğurmuştur. Aydın'ın da (1993: 71-79) yerinde belirttiği gibi, "ulus-devlete geçişle birlikte "yeni insan-yeni toplum" ihtiyacının yönlendirdiği otorite, en küçük birime, yani her "yurttaş"a aynı ulusal kimliği benimsetmek suretiyle bütünlüğü (*uluslaşmayı*) elde etmeyi hedefler. İşte sorun, bu müdahale süreci içinde ortaya çıkmaktadır. Aslında milliyetçilik ideolojisini besleyerek, etnik ve dini kimliklerin çatışmasına yol açan en önemli neden, ulus-devletlerin standart bir kültür yaratma yönündeki baskıcı ve dayatmacı ideolojisidir. Nitekim günümüz dünyası en fazla etnik, din ve mezhepsel çatışmalara sahne olmaktadır. Her cemaatin, topluluğun, etnik grubun kendi otonomisini ilan ederek, bağımız bir devlet kurma isteğinin önüne geçilememektedir. Devrimin "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" sloganı yerini, "bağımsızlık, özgürlük ve milliyetçilik" sloganına bırakmıştır.

Fransız devrimi, modern toplumlara özgürlük, eşitlik ve ulusal egemenlik temelinde yeni bir dünya düzeni inşa etme fırsatı ve meşruiyetini sunmuş, ancak bu durum beraberinde etnik çatışmalara, kitlesel katliamlara ve küresel düzeyde savaflara da yol açmıştır. Belki de bütün sorun, kültürel bir ürün olarak kimliklerin belli siyasi hedefler uğruna asimile edilmeye, başka kimliklere dönüştürülmeye çalışılması ve bu uğurda baskıcı yöntemlere başvurulmuş olmasıdır. Nitekim modern ulus devletler, sınırlarını, kalın kırmızı renklerle ve uğruna binlerce insanın kan dökmesiyle çizmiştir.

2. Tocqueville'in Devrim Hakkındaki Görüşleri

Yazdığı eserlerde genel olarak devrimlerin özelde de Fransız Devriminin âdete bir muhasebesini yapan ve bu anlamda hem tarihçi hem de siyasetçi kimliğiyle çok önemli tespitlerde bulunan Tocqueville, özellikle resmi tarih anlayışına ve Devrime ilişkin yaptığı eleştirilerle tanınmıştır. Tocqueville, Aron'un deyişiyle (1994: 437), demokratik çağa benzersiz bir katılma biçimi olarak gördüğü Fransa tarihinin akışını anlamaya ve nesnelliği göz ardı etmeden onu açıklamaya çalışması ve devrim tarafından en çok değişikliğe uğratılmış gibi görünen siyasi alana-

İktidar ve Fransızlar arasındaki ilişkilere- yeni bir açılım getirmesiyle haklı bir ün kazanmıştır. Burjuva Devriminin tarihsel bir kopuşu temsil etme iddiasının ki,-resmi tezlerin savunduğu biçimiyle- geçersizliğini göstermeye çalışan Tocqueville, devrimin zaten, Jakobenler ve İmparatorluk tarafından tanımlanmadan önce monarşi tarafından büyük çapta gerçekleştirildiğine inanmıştır. Ona göre, “adına “Fransız Devrimi” denilen o yeri, yurdu, zamanı, kayıtlanmış ve bir başlangıç olarak kutsanmış olay ise, öncesindeki siyasi ve toplumsal evrimin hızlanmasından başka bir şey değildir. Soyluları değil de toplumdaki soyluluk ilkesini yıkararak, merkezi devlete karşı toplumsal direnişin meşruluğunu ortadan kaldırmıştır (Furet, 1978: 45). Oysaki resmi görüşe göre Fransız devrimi, feodal, despot ve aristokrat olan eski düzeni ortadan kaldırmış ve bu anlamda radikal bir kopuş/dönüşüm gerçekleştirmiştir.

Kılıçbay da (1995: 9-14), Toqueville'nin haklı olarak itiraz ettiği bu görüşün gerçeği yansıtmadığını düşünmektedir. Ona göre, “1789 Devrimi'nin kurumsallaştırdığı her şey devrim öncesinde oluşmuştur ve yerli yerindedir; yoksa ihtilal olmazdı. Dolayısıyla Temmuz ihtilalinin feodaliteyi, aristokrasiyi yok ettiği doğru değildir. Ne feodal haklar ne de soylu tahakkümü söylendiği gibi devrimle yok olmuş, tam aksine Fransız köylüsü devrim öncesinden girdiği kapitalist üretim ilişkilerine çoktan bulaşmış ve kendi kendisine yetmeye başlamıştır. Yani Fransız Devrimi, çoğu zaman ve bilgisizce iddia edildiği gibi feodaliteye son vermemiş, var olmayan bir şeyin haksızlık küresine intikal etmiş olan kalıntıları ortadan kaldırmıştır.”

Eski Rejim ve Devrim adlı çalışmasında Tocqueville (1995: 47–58); ihtilalin neden başka yerde değil de Fransa'da patlak verdiği, eski monarşinin neden aniden düştüğü ve bu ihtilalin gerçekte ne anlama geldiği gibi sorulara cevap vermeye çalışır. Ona göre Devrim, sanıldığı gibi ve resmi tezlerin de savunduğu gibi, asla dinsel inançların imparatorluğunu yıkmak, ya da eski bir hükümet biçimini değiştirmek şeklinde gerçekleşmemiştir. İhtilal, “eski toplum düzenini yıkmayı amaçladığından, bütün yerleşik erklerle saldırmak, bilinen bütün nüfuzları ortadan kaldırmak, gelenekleri silmek, örf ve adetleri yenilemek ve bir bakıma o güne kadar saygının ve itaatın temelleri olan bütün fikirleri zihinlerden kazımak zorunda kalmıştır. Tuhaf bir şekilde ihtilalin anarşik olan kimliği buradan kaynaklanmaktadır.”

Tocqueville'e göre, İhtilal'in kısa bir sürede ortaya çıkmasının en önemli nedeni, bu dünya karşısında öteki dünyayı hedefleyen dinsel ihtilallerin eylediği bir tarzda davranmasıdır. Aynı şekilde devrimin kısa sürede başarıya ulaşmasında, bütün yüzyıllarda ve Ortaçağ'a varıncaya kadar, tikel adetleri değiştirmek için insan toplumlarının genel yasalarına çağrıda bulunması ve siyasi yapılanmanın karşısına *insanın doğal haklarını* çıkarmaya girişmiş olmasıdır. Toprak mülkiyetine ilişkin paylaşırma ve yönetimin merkezileştirilmesi başta olmak üzere birçok yeniliğin Devrim tarafından gerçekleştirildiği iddiasına da katılmayan Tocqueville, toprak mülkiyetindeki bölünmenin Devrim'den çok daha önce eski rejim döneminde başka topraklara sahip olan kişiler tarafından satın alındığını, merkezileşmenin de Devrimin bir kazanımından ziyade eski rejimin bir ürünü olduğunu düşünmektedir (Tocqueville, 51-74).

Eski rejime ilişkin yaptığı analizlerde ruhban sınıfına ilişkin dikkat çekici değerlendirmelerde bulunan Tocqueville, sanılanın aksine kilisenin kendi içinde kapalı, topluma yabancılaşmış ve bilimsel gelişmelere karşı bir tavrı olmadığını, ruhbanların hümanist bit tutumla teknolojik gelişmeye ve modernleşmeye açık olduklarını dönemin kayıtlarından (1789) anlaşıldığını dile getirmiştir. Söz konusu arşiv kayıtlarında Ruhbanların mevcut yönetimden hoşnut olmadıklarını ve bu konuda daha demokratik uygulamalar içeren bir talep listesini Kral'a ilettiklerini de dile getiren Tocqueville, yaptığı incelemelerde bu talepleri şöyle sıralamıştır.

Ruhbanlar genel olarak; bireysel özgürlüğün güvence altına alınmasını, hapisanelerin ve olağanüstü mahkemelerin ortadan kaldırılmasını, bütün davaların açık olmasını, yargıçlara görev teminatının verilmesini, memuriyetlerin satılarak değil, liyakat esasına göre dağıtılmasını, herkes için zorunlu olabilecek bir askerlik hizmetinin sunulmasını, yurtiçi gümrüklerin kaldırılmasını, her kilise çevresinde yoksullar için bir okulun açılmasını, hatta bütün kırsal kesimde, yardım ve büro gibi laik hayır kurumlarının açılmasını, köylü için tarımsal destek sağlanması gibi konularda yönetimden yardım istenmiştir (Tocqueville, 159-60).

Tocqueville, devrimcilerin eski rejimi bütünüyle kötü ve karanlık bir dönem olarak görmeye çalışmaları ve her tür yeniliğin kendileriyle başladığına inanmalarının gerçekleri yansıtmadığını, Ortaçağa ilişkin genel kanıların da resmi tarih tarafından üretildiğini ve bu anlamda

*FRANSIZ DEVRİMİNİN POLİTİK SONUÇLARI VE TOCQUEVILLE'İN DEVRİME
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ*
(*Political Consequences of French Revolution and Tocqueville's Thoughts Regarding Revolution*)

devrimin tarihsel gelişmenin miladını ve her tür gelişmenin başlangıç noktasını oluşturduğu düşüncesinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Nitekim ona göre resmi tezlerin savunduğu gibi eski rejimin bir kölelik ve bağımlılık dönemi olduğunu düşünmek büyük bir hata olacaktır. “O dönemde günümüzdekinden çok daha fazla özgürlük hüküm sürüyordu; ama bu her zaman istisna ve ayrıcalık fikrine bağlanmış, yasayı çiğnemeye hemen hemen keyfilik ölçüsünde imkân veren, en doğal ve zorunlu güvenceleri hemen hemen hiçbir zaman bütün yurttaşlara sağlamaya kalkışmayan, bir tür düzensiz ve fasılalı özgürlüktü” (Tocqueville, 1995: 165). *Eski Rejim ve Devrim* adlı çalışmasına başlarken, eski toplum ve rejime karşı önyargıları olduğunu; ancak, incelemeleri sonucunda bu döneme saygı duymaya başladığını itiraf etmekten de çekinmemiştir.

Sonuç

Fransız Devrimi, Batı Avrupa tarihinin seyrini değiştiren politik bir restorasyon hareketidir. Bu hareketin başlamasına yol açan temel dinamikler; her ne kadar toplumsal eşitsizlikler, sınıfsal çatışmalar ve mutlak monarşinin jakobenizme varan uygulamaları ise de, aslında bu devrimin nihayetinde soylular ile yeni yükselen burjuvalar arasındaki bir yetki ve çıkar çatışması olduğu bilinmektedir. Ancak, devrime yol açan nedenler kadar, devrimin doğurduğu sonuçlar da önemlidir. Nitekim yeniçağda siyasal düzenleri alaşağı edecek felsefi ve ideolojik yaklaşımlar, devrimle dünyaya yayılmıştır. Bunun neticesinde dünyada o güne kadar hüküm süren; feodal yapılar, mutlak monarşiler ve teokratik düzenler miadını doldurarak tarihten silinmeye ve yerlerini; cumhuriyet ve parlamenter sisteme bırakmaya başlamıştır. Dolayısıyla Devrime, sadece Fransız tarihine ait bir olay olarak değil, getirdiği sonuçlarla bütün toplumları etkilemiş olan evrensel bir olgu olarak bakmak gerekir.

Hiç şüphesiz ki devrimi en iyi tahlil eden düşünürlerden biri de Tocqueville'dir. Onun, 1789 döneminin arşivlerinden elde ettiği bilgiler, sadece Fransız Devriminin bilinmeyen yüzünü değil, aynı zamanda ortaçağ tarihine ilişkin mevcut bilgilerin de yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Biz biliriz ki; iktidara gelen her yeni rejim, yönetim; kendi meşruiyetini sağlamak için eski yönetimin uygulamalarını karalamaya çalışır. Ancak, şu da bir gerçek ki, tarihte hiçbir gelişme ve ilerleme kendiliğinden ortaya çıkmaz. Her gelişme, geçmişten gelen bir birikimin sonucudur. İnsanlık tarihi de aslında birbiri üzerine konulan tuğlaların birikmesi ve yükselmesiyle oluşur. Bu anlamda, devrimin eski rejimden bütünüyle ani bir kopuş olduğu yönündeki tespitler, Tocqueville'in çalışmalarıyla çürütülmüştür. Her tarihsel devrim; geçmişin kalıntıları üzerinde yükselir, ta ki kendisi de eski bir kalıntıya dönüşene kadar. Çünkü tarih, Carr'ın deyişiyle (2004: 35), dün ile yarın arasında kesintisiz bir diyalogdur, hiç kopmamacasına.. tıpkı devrimler gibi...

Summary

French Revolution that had subverted both monarchy and provided foundation of The Republic regime and nation-state, universalized human rights such as equality, liberty and fraternity and therefore affected all societies profoundly is a turning point in the history of West World. The revolution as a total of ideas and utopias, since had legitimized national consciousness and nationalists ideologies, caused to fall of empire which was a composite of different nations and hence replaced by national states. The implication of revolution that was leadered by bourgeois, but came into being by participation of intellectuals, liberals and the crowd, for present day societies.

Özet

Fransız Devrimi, hem mutlak monarşilerin yıkılmasına yol açarak Cumhuriyet rejiminin ve ulus-devletin kurulmasını hem de eşitlik, özgürlük ve kardeşlik gibi temel insan haklarını evrensel bir hale getirip bütün toplumları etkilemiş olmasıyla Batı dünyası tarihinde bir dönüm noktasını oluşturur. İdealler ve ütopyalar bütünü olarak gelişen devrim, ulusal bilinçlenmeyi ve milliyetçi ideolojileri meşrulaştırması nedeniyle, farklı milletlerden oluşan İmparatorlukların parçalanmasına ve bir süre sonra da yerlerini milli devletlere bırakmasına yol açmıştır. Burjuvazinin öncülük ettiği, ancak aydınların, liberallerin ve halkın katılımıyla gerçekleşen devrimin politik ve sosyolojik etkileri günümüzde bile kendisini hissettirmektedir.

Kaynaklar

- ANDERSON, Benedict (2004), *Hayali Cemaatler*, (Çev. İ. Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- ARON, Raymond (1992), Aron, *Sınıf Mücadelesi*, (Çev. E. Güngör), İstanbul: Dergah Yayınları.
- ARON, Raymond (1994), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. K. Alemdar), Ankara: Bilgi Yayınları.
- AYDIN, Suavi (1993), *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- BLACK, C. E. (1989), *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, (Çev. M. Fatih Gümüş), Ankara: Verso Yayınları.
- CARR, Edward H. (2004), *Tarih Nedir?* (Çev. M. G. Gürtürk), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇİĞDEM, Ahmet (2006), *Toplum: Kavram ve Gerçeklik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERIKSEN, Thomas Hylland (2002), *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış*, (Çev. E. Uşaklı), İstanbul: Avesta Yayınları.
- FURET, François (1978), *Fransız Devrimini Anlamak*, (Çev. A. Kuyuş), İstanbul: Alan Yayınları.
- GELLNER, Ernest (1992), *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çev. B. E. Behar - G. G. Özdoğan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- HOBBSBAWM, Eric (1998), *Devrim Çağı (1789-1848)*, (Çev. B. S. Şener), Ankara: Dost Kitabevi.
- HUBERMAN, Leo (2004), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. M. Belge), İstanbul: İletişim Yayınları.
- KILIÇBAY, Mehmet A. (1995), "En Gerçekçi Senaryo", (Ed.) Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim*, (Çev. T. Ilgaz), İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- LEWIS, Gwynne (2003), "Fransız Devrimi 1789-99", (Ed.) D. Parker, *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, Ankara: Dost Kitabevi.
- MARX, Karl (1973), "The Bourgeoisie and the Counter Revolution", (Ed.) Fernbach Harmondsworth, *The Revolutions of 1848*.

FRANSIZ DEVRİMİNİN POLİTİK SONUÇLARI VE TOCQUEVILLE'İN DEVRİME
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

(Political Consequences of French Revolution and Tocqueville's Thoughts Regarding Revolution)

- MIGNET, François A. M. (1915), *The History of The French Revolution*, London: Sons Limited Press.
- MOORE, Barrington Jr. (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, (Çev. Ş. Tekeli- A. Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- RANGER-Terence & HOBBSBAM, Eric J. (2006), *Geleneğin İcadı*, (Ed.). T. Ranger- E. Hobsbawm, İstanbul: Agora Yayınları.
- SARICA, Murat (1970), *100 Soruda Fransız İhtilali*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- SMITH, Anthony D. (1999), *Milli Kimlik*, (Çev. B. S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.
- SOBOUL, Albert (1969), *1789 Fransız İnkılâbı Tarihi*, (Çev. Ş. Hulusi), İstanbul: Cem Yayınevi.
- TANİLLİ, Server (1989), *Dünyayı Değiştiren On Yıl, Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)*, İstanbul: Cem Yayınları.
- TOCQUEVILLE, Alexis de (1994), *Amerika'da Demokrasi*, (Çev. İ. Sezal- F. Dilber), Ankara: Yetkin Yayınları.
- TOCQUEVILLE, Alexis de (1995), *Eski Rejim ve Devrim*, (Çev. T. Ilgaz), Ankara: Kesit Yayınları.